

Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dvasininkų reikšmė miesto elgetų gyvenime XVIII amžiuje

Rūta Miškinytė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra
El. paštas: ruta.miskinyte@if.stud.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje pristatomas mažai dėmesio istoriografijoje sulaukęs Vilniaus elgetų organizacijos funkcionavimo aspektas – Šv. Jono bažnyčios dvasininkų vaidmuo miesto elgetų gyvenime. Tekste nagrinėjamas bažnyčios klebonų bei vikarų ir miesto elgetų tarpusavio santykis XVIII a. Remiantis Šv. Jono bažnyčios dvasininkų asmeniniais dokumentais, bažnyčioje aukotų mišių registrais ir pačių elgetų sudarytais ar su minėta organizacija susijusiais šaltiniais parodoma, kad paprinės Vilniaus bažnyčios dvasininkai rūpinosi ne tik elgetų organizacijos narių sielovada, bet ir finansais, aktyviai dalyvavo organizacijos vidaus gyvenime, o dvasininkų globėjiškumas bei įtaka elgetoms pasireiškėdavo ir asmeniniuose šių tarpusavio santykiuose už organizacijos ribų.

Reikšminiai žodžiai: elgetos, elgetų organizacija, Šv. Jono bažnyčia, parapija, Adomas Ancipa, Antanas Konstantinas Kosakovskis, Vilnius, XVIII amžius.

Role of the Clergy of Vilnius St. John's Church in the Life of the City's Beggars in the 18th Century

Summary. This paper examines an aspect of the functioning of the organization of Vilnius' beggars that has not yet been sufficiently covered in the historiography: the role of the clergy of St. John's Church in the life of the city's beggars. This text focuses on the relationship between the clergy and the beggars during the 18th century. By using the personal documents of bishops, registers of the masses held in the church, and sources written by the beggars themselves or related to the aforementioned organization, it is shown that the clergy of Vilnius' parish church not only took care of the spiritual needs of the beggars, but also looked after the finances of the organization and actively participated in its internal life, with their influence on the beggars manifesting itself in their personal relations with beggars beyond the scope of the organization.

Keywords: beggars, beggars' organization, St John's church, parish, Adam Ancypa, Antoni Konstantin Korwin-Kossakowski, Vilnius, 18th century.

Įvadas

Elgetavimas Vilniuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) laikotarpiu istoriografijoje daugiausia aptartas remiantis normatyviniais šaltiniais, konkrečiai – Vladislovo Vazos privilegija, kuria buvo įsteigta Vilniaus elgetų organizacija, ir jos vėlesniais patvirtinimais. Nors XVII a. pirmoje pusėje patvirtinto dokumento turinys išsamus, jis ne iki galo atspindėjo XVIII a. elgetavimo mieste ir pačios organizacijos veikimo realybę. Viena itin reikšminga, tačiau minėtoje privilegijoje beveik nepastebima tos realybės dalis – Vilniaus Šv. Jono bažnyčios klebonas. Apie elgetų organizaciją ir apskritai elgetavimą Vilniuje istoriografijoje ilgai rašyta remiantis beveik išskirtinai vien tik minėta privilegija ir 1728 m. kartu su privilegija Augusto II patvirtintais šešiais papildomais punktais¹. Nors minėtame šaltinyje iš tiesų apstu skurdo ir elgetavimo Vilniuje tyrimams aktualios informacijos, nebuvo tikrinama, kiek normatyvinio šaltinio turinys atsispindėjo tikrovėje – kaip privilegijoje nustatytų gairių buvo laikomasi ir ar jos keitėsi per visą organizacijos egzistavimo laikotarpį. Atitinkamai ir Šv. Jono bažnyčios dvasininkų įtaka organizacijai nebuvo deramai įvertinta. Parapinės Vilniaus bažnyčios dvasininkų santykio su miesto elgetomis tyrimas ne tik papildė istoriografiją naujomis žiniomis apie tai, kaip iš tikrųjų funkcionavo minėta organizacija ir kas užtikrino jos veikimą, bet ir yra svarbus plečiant žinias apie marginalių miesto sluoksnių istoriją.

Šio straipsnio objektas yra Šv. Jono bažnyčios dvasininkų ir Vilniaus miesto elgetų tarpusavio santykiai XVIII a. Straipsnio tikslas – remiantis platesne šaltinių baze, ne vien normatyviniais dokumentais, atskleisti, kad Šv. Jono bažnyčios klebono įtaka Vilniaus elgetų organizacijai ir miesto elgetoms buvo kur kas visapusiškesnė, nei vien rūpinimasis elgetų dvasinėmis reikmėmis, o pats klebonas XVIII a. buvo tapęs įtakingu organizacijos globėju.

Tikslui pasiekti išsikelti šie uždaviniai: 1) nustatyti, ar ir kaip skrupulingai buvo vykdomos Vilniaus elgetoms suteiktoje privilegijoje įrašytos nuostatos dėl privalomų mišių parapinėje miesto bažnyčioje; 2) ištirti parapinės Vilniaus bažnyčios dvasininkų įsitraukimą į su sielovada ir dvasiniu gyvenimu tiesiogiai nesusijusių elgetų organizacijos vidaus reikalų tvarkymą; 3) įvertinti asmeninį Šv. Jono bažnyčios dvasininkų santykį su miesto elgetomis ir elgetų organizacija; 4) nustatyti galimas Šv. Jono bažnyčios dvasininkų reikšmės ir įtakos miesto elgetoms susiklostymo priežastis ir prielaidas.

XVII a. viduryje–XVIII a. pradžioje Vilnių sukrėtė net keli dideli kataklizmai: Tvannas, Šiaurės karas bei Didysis maras. Tikėtina, kad šios valstybės ir miesto visuomenę užgriuvusios tragedijos galėjo turėti įtakos ne tik Vilniuje elgetavusių asmenų skaičiui², bet ir XVII a. pirmojoje pusėje įkurtos elgetų organizacijos funkcionavimui. Šiame straipsnyje, tiriant Šv. Jono bažnyčios dvasininkų santykį su miesto elgetomis, apsiribo-

¹ J. Kurczewski, 1912, p. 364–366; Z. Balevičius, 1962, p. 44–45; J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, 1968, p. 156–157; T. Kasabala, 2002; A. Ragauskas, 2007.

² Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštyje aprašomas epizodas, kai 1710 m., Didžiojo maro metu, „vargšai ir išbadėję“ žmonės būrėsi prie skirtingų kolegijos vartų ir prašė duonos, o jų vargus stengtasi palengvinti; *Vilniaus jėzuitų kolegijos dienoraštis, 1710–1723 metai*, sudarė E. Ulčinaitė, Vilnius, 2005, p. 3.

ta XVIII a. antru–dešimtu dešimtmečiais, t. y. laikotarpiu nuo Didžiojo maro pabaigos iki Vilniaus generalinės špitolės Lukiškėse atidarymo.

Tyrimų būklė. Vilniaus elgetų organizacija istorikų akiratyje atsidūrė dar XIX a. Miesto istorijai skirtame veikalė „cechą, tai yra Dievo gailestingumo broliją prie Šv. Jono bažnyčios“³, epizodiškai aprašė Józefas Ignacas Kraszewskis⁴, o „Pasivaikščiojimuose po Vilnių ir jo apylinkes“ į elgetų organizaciją dėmesį atkreipė Adomas Honoris Kirkoras⁵. Šiems autoriams organizacija visų pirma buvo miesto istorijos įdomybė, pasakojimui apie Vilnių spalvų suteikianti egzotiška detalė, dėmesio veikiausiai sulaukusi būtent dėl savo egzotiškumo. Bene pirmasis istoriografijoje dėmesį į organizacijos ryšį su Šv. Jono bažnyčios klebonu atkreipė Lietuvos Bažnyčios istorijos klasikas Janas Kurczewskis. XX a. pradžioje pasirodžiusioje Vilniaus vyskupijos istorijai skirtoje studijoje⁶ jis teigė, esą organizacija turėjusi savo fundaciją, iš kurios klebonas elgetoms „išdalindavo procentą“⁷. Kurczewskis akcentavo klebono, kaip organizacijos fundacijos administratoriaus, vaidmenį, tačiau neatkreipė dėmesio į kitus jo veiklos šioje srityje aspektus. Kurczewskis detalčiau nepaaiškino, kokios fundacijos pagrindu organizacija turėjusi veikti. Konstruodamas tekstą „žirklių ir klijų“ metodu Kurczewskis apsiribojo šaltiniuose rastų žinių apie prie bažnyčios besiglaudusią organizaciją sintetiniu, bet nemėgino nustatyti ir neaprašė to ryšio priežasčių bei galimų ištakų.

Nors sovietmečiu pasirodžiusiuose leidiniuose informacija apie Vilniaus elgetų organizaciją epizodiškai ir sušmėžuodavo⁸, tiražuotas ankstesnių istorikų jau aprašytas privilegijos turinys, o skurdo mieste ir visoje LDK istorija tuo laikotarpiu apskritai nesusilaukė tyrėjų dėmesio. Kokybiškai išsamesnių skurdo ir elgetavimo Vilniuje tyrimų pasirodė šio amžiaus pradžioje. Straipsnyje, skirtame Vilniaus elgetų organizacijai, Bažnyčios istorikas Tadeusz Kasabuła užsiminė apie elgetų organizacijos ir Šv. Jono bažnyčios ryšį, tačiau jį kildino iš esą Petro Skargos prie bažnyčios įsteigtos Gailestingumo brolijos, su kuria painiojo Vilniaus elgetų organizaciją⁹. Kasabuła, kaip ir Kurczewskis, labiau nesigilino į bažnyčios ir organizacijos tarpusavio ryšį ir jo kilmę, o Šv. Jono bažnyčios dvasininkams dėmesio tekste apskritai neskyrė.

Iš visų tyrėjų, skyrusių dėmesio Vilniaus elgetų organizacijai, daugiausia apie jai nepriklausančius asmenis, galėjusius tapti šios globėjais, polemizuodamas su Kasabuła, svarstė Aivas Ragauskas¹⁰. Organizacijos pavaldumo bažnytiniams ar pasaulietiniams autoritetams ir jai nepriklausančių žmonių įtakos elgetoms klausimų kėlimo prasme Ragausko straipsnį galima laikyti išsamiausiu iki šiol publikuotu tekstu. Ragauskas spėjo, kad elgetų organizacijos funkcionavimo užtikrinimu turėjusi rūpintis miesto valdžia gal-

³ J. I. Kraševskis, 2020, p. 227.

⁴ Ibid., p. 227–229.

⁵ A. H. Kirkoras, 1991, p. 119.

⁶ J. Kurczewski, 1912, p. 364–366.

⁷ *Był i fundusz tego bractwa 5,000 zlp., z którego proboszcz św. Jana procenta rozdawal ubogim*; ibid., p. 364.

⁸ Z. Balevičius, 1962, p. 44–45; J. Jurginis, V. Merkys, A. Tautavičius, 1968, p. 156–157.

⁹ T. Kasabuła, 2002, p. 367.

¹⁰ A. Ragauskas, 2007.

būt nenorėjusi, kad išsivystytų bažnytinė organizacijos priklausomybė¹¹, o po XVIII a. pirmo ketvirčio susiklostė dvasinis elgetų organizacijos pavaldumas miesto parapiinės bažnyčios klebonui¹².

Apie elgetų organizaciją XVII a. Vilniaus socialinei istorijai skirtame veikle rašė ir Davidas Frickas. Nors parapiinės bažnyčios dvasininkų santykis su miesto elgetomis tekste liko neaptartas, būtina paminėti, kad Frickas pirmasis atkreipė dėmesį į tai, jog privilegijos Vilniaus elgetoms suteikimas buvo vietinė ankstyvųjų naujųjų laikų miestams būdingos tendencijos kontroliuoti elgetavimą variacija¹³. Pasak istoriko, privilegija siekta įgyvendinti kelis skirtingus tikslus: sukurti rūpinimosi išmaldos „vertais“ elgetomis sistemą, apriboti elgetų skaičių mieste ir nustatyti šių elgesio taisykles¹⁴. Elgetų kontrolės mechanizmų susiklostymą ankstyvųjų naujųjų laikų Europoje išsamiai pristatė ir aprašė istorikai Bronisławas Geremekas¹⁵ ir Robertas Jütte¹⁶.

Šaltiniai. Pagrindinis šaltinis tiriant elgetų organizaciją ir elgetavimo istoriją Vilniuje iki šiol buvo jau minėta 1636 m. Vladislovo Vazos suteikta privilegija, kuria organizacija ir įsteigta, bei 1728 m. Augusto II kartu su privilegija patvirtintas jos papildymas šešiais punktais. Istoriografijoje žinoti tik privilegijos nuorašai¹⁷ ir dvi šaltinio publikacijos – pirmąją parengė XIX a. pradžioje veikusi Vilniaus labdarybės draugija¹⁸, antrąją Vilniaus archeografijos komisija¹⁹. Manyta, kad originalas gali būti dingęs per XVII a. vidurio neramumus²⁰, tačiau šią informaciją derėtų patikslinti. Privilegijos originalas yra saugomas Kunigaikščių Čartoriskų bibliotekoje Krokuvoje²¹.

Dauguma šaltinių, leidžiančių susipažinti su Vilniaus parapiinės arba Šv. Jono bažnyčios dvasininkų – klebonų ir vikarų – vaidmeniu ir įtaka miesto elgetoms, yra saugomi Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Visi dokumentai savo turiniu ar sudarymo aplinkybėmis yra glaudžiai susiję su Šv. Jono bažnyčia. Šiam straipsniui aktualių šaltinių bloką galima suskirstyti į keturias kategorijas.

1) Organizacijos narių ar jos tikslais sudaryti šaltiniai. Nors jų nėra daug, šie šaltiniai atskleidžia iki šiol istoriografijoje dar neaprašytų detalių apie organizacijos funkcionavimą. Tai – veikiausiai pačios organizacijos raštininko sudarytas

¹¹ Ibid., p. 17, 18.

¹² Ibid., p. 21.

¹³ D. Frick, 2013, p. 323.

¹⁴ Ibid., p. 323.

¹⁵ B. Geremek, 1997.

¹⁶ R. Jütte, 1994.

¹⁷ Akty cechów wileńskich, oprac. H. Łowmiański, cz. 1–2, Poznań, 2006, p. 206.

¹⁸ „Dobroczytność czasów przeszłych. Urządzenie żebraków w mieście Wilnie za panowania Króla Władysława IV“, in: *Dzieje dobroczytności krajowej i zagranicznej z wiadomościami ku wydoskonaleniu jey służącej*, R. 2, nr. 23, listopad 1821, Wilno, p. 2167–2176.

¹⁹ *Акты издаваемые виленскою археографическою комиссією*, т. 10: *Акты виленскаго магистрата и магдебургии, Вильна*, 1879 (toliau – AVAK), p. 159–170.

²⁰ A. Ragauskas, 2007, p. 18; D. Frick, 2013, p. 322.

²¹ Vilniaus elgetų organizacijos privilegija, 1636-08-03, in: Biblioteka Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie, Fundacja XX Czartoryskich, Perg. 1236, [interaktyvus], in: <<https://polona.pl/item/wladyslaw-iv-krol-polski-powtarza-i-zatwierdza-uchwale-rady-miasta-wilna-z-23-sierpnia,NDMzNjA5NDU/0/#info:metadata>>, [2022-09-19].

1732 m. proginės rinkiminės sueigos protokolas²², kuriame įvardyti sueigos dalyviai, sprendimai, priimti mėginant spręsti tuo metu miesto elgetoms aktualias problemas, į pareigas išrinktų organizacijos narių vardai ir kt., 1797 m. Šv. Jono bažnyčios vikaro sudarytas elgetų organizacijos turto inventorių²³ ir dokumentai, susiję su 1730 m. elgetų ginču dėl organizacijos turto švaistymo²⁴.

- 2) Šaltiniai, susiję su klebono Adomo Ancipos veikla ir asmeniniu gyvenimu. Klebonas Ancipa bažnyčioje tarnavo beveik tris dešimtmečius, iki 1780 m.²⁵ Apie Ancipos gyvenimą ir veiklą byloja įvairaus pobūdžio šaltiniai – laiškai, atestacijos, skolos rašteliai ir kt. Dalyje jų, pavyzdžiui, aštuoniuose testamentuose²⁶, galima rasti informacijos tiek apie klebono dalyvavimą elgetų organizacijos gyvenime, tiek apie asmeninį jo santykį su miesto elgetomis.
- 3) 1721–1723 ir 1742 m. rašyti Šv. Jono bažnyčios dienoraščiai. Dienoraščiuose registruota įvairi su Šv. Jono bažnyčia susijusi veikla. Šiam tyrimui itin reikšmingas pirmasis dienoraštis, mat jame apstu subjektyvių rašiusio klebono pamąstymų bei patirčių aprašymų, suregistruota kur kas daugiau rašančiojo kasdienybės detalių nei vėlesniame dienoraštyje, pavyzdžiui, informacijos apie elgetų organizacijos vidaus gyvenimą bei klebono santykį su elgetomis ir *vice versa*. Dienoraščių originalai saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje²⁷, tačiau rengiant šį straipsnį naudotasi Bernadettos Manyš parengtomis publikacijomis²⁸.
- 4) Šv. Jono bažnyčioje XVIII a. aukotų mišių sąrašai²⁹. Nors šaltinyje randama žinių apie 1733–1776 m. aukotas mišias, kai kuriais laikotarpiais jos registruotos labai fragmentiškai arba visai neregistruotos, pavyzdžiui, iš viso XVIII a. aštunto dešimtmečio randamas vos vienas įrašas apie vienerias 1776 m. aukotas mišias³⁰. Sąlyginai nuosekliau registruotos 1733–1751 m. aukotos mišios, tačiau net ir to laikotarpio mišių sąrašai nėra išsamūs. Trūksta skirtingų metų ar mėnesių duomenų, taip pat

²² Vilniaus elgetų organizacijos proginės rinkiminės sueigos protokolas, 1732-02-27, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 57, b. 55-4/8.

²³ Vilniaus elgetų organizacijos turto inventorių, 1797-12-10, in: VUB RS, f. 57, b. 55-4/9.

²⁴ Elgetų organizacijos narių skundas Šv. Jono bažnyčios klebonui, 1730, in: VUB RS, f. 57, b. 55-4/6; Sprendimas elgetų byloje dėl organizacijos turto švaistymo, 1730-03-07, in: VUB RS, f. 57, b. 55-4/7.

²⁵ Paskutinis žinomas klebono Ancipos testamentas rašytas 1780-ųjų antroje pusėje, testamente Ancipa pasirašo kaip Vilniaus klebonas; Klebono Ancipos 1780 m. testamento nuorašas, 1780-11-06, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/199, l. 1v.

²⁶ Klebono Ancipos testamentas, 1766-12-15, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/190; Klebono Ancipos testamentas, 1769-04-30, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/191; Klebono Ancipos testamentas, 1770-03-10, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/192; Klebono Ancipos testamentas, 1773-05-22, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/194; Klebono Ancipos testamentas, 1774-02-04, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/195; Klebono Ancipos testamentas, 1774-12-12, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/196; Klebono Ancipos testamentas, 1776-11-20, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/197; Klebono Ancipos 1780 m. testamento nuorašas, 1780-11-06, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/199.

²⁷ Parapinės Vilniaus bažnyčios dienoraštis, 1721–1723, in: VUB RS, f. 57, b. 55-4/6.

²⁸ *Dwa XVIII-wieczne diariusze wileńskiego kościoła pw. św. św. Janów – edycja źródłowa i opracowanie. Część pierwsza: Diariusz actorum parochiae Vlnensis, opracowanie i wstęp Bernadetta Manyš, Poznań, 2018 (toliau – Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dienoraštis I); Dwa XVIII-wieczne diariusze wileńskiego kościoła pw. św. św. Janów – edycja źródłowa i opracowanie. Część druga: Dyjariusz albo notacyje roku calego, to jest 1742, opracowanie i wstęp Bernadetta Manyš, Poznań, 2018 (toliau – Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dienoraštis II).*

²⁹ Šv. Jono bažnyčioje aukotų mišių sąrašai, 1733–1776, in: VUB RS, f. 57, b. 55-5/54.

³⁰ *Ibid.*, l. 44r.

akivaizdžiai skyrėsi mišias registruojančių asmenų prioritetai bei preciziškumas, kai kuriais laikotarpiais registruotos tik, pavyzdžiui, prie Loreto Švč. Mergelės Marijos altoriaus aukotos mišios. Visgi šaltinis suteikia vertingų žinių apie mišių aukojimą prie Švč. Marijos Snieginės ir Šv. Pranciškaus Žaizdų altoriaus.

Didžioji autorei žinomų ir tyrimui aktualių šaltinių dalis atskleidžia momentinę arba ne visam aptariamajam laikotarpiui būdingą informaciją. Daugiausia žinių apie organizacijos veikimą ir vidaus gyvenimą suteikia XVIII a. trečiame–ketvirtame dešimtmetyje parašyti dokumentai, ne visi aptariamam laikotarpiu klebonavę dvasininkai figūruoja elgetų organizacijos narių sudarytuose šaltiniuose, o su kai kurių klebonų asmenimis susijusiuose dokumentuose iš viso neaptinkama užuominų apie miesto elgetas. Visgi, kad ir atskleidžiantys tik momentinę informaciją, skirtingi šaltiniai apima didžiąją XVIII a. dalį ir leidžia į Vilniaus parapiinės bažnyčios dvasininkų santykius su miesto elgetomis pažvelgti įdėmiau.

I. Privilegijoje Vilniaus elgetoms įrašytos Šv. Jono bažnyčios klebono pareigos

1636 m. Vladislovo Vazos Vilniaus elgetoms suteiktoje privilegijoje, kuria įsteigta miesto elgetų organizacija³¹, buvo aiškiai įvardytas jos veikimo mechanizmas bei gairės. Organizacijos steigimas sudarė prielaidas bent daliai miesto elgetų formaliai susiburti į bendruomenę. Teoriškai organizacijai priklausyti turėjo visi miesto elgetos, tačiau panašu, kad XVIII a. pirmojoje pusėje toli gražu ne visi elgetos noriai pakluso nustatytoms taisyklėms ir reikėjo imtis drausminimo priemonių. Štai 1728 m. patvirtintuose papildomuose punktuose išplečiama organizacijos privilegijos galiojimo teritorija – organizacijai nuo to laiko turėjo paklusti ne tik mieste, bet ir priemiesčiuose gyvenę elgetos³², o 1732 m. sueigoje elgetos priėmė net kelis nutarimus, kuriais vienodinama elgetavimo tvarka mieste ir ribojamas elgetų judėjimas iš miesto³³. Pagrindiniu privilegijos tikslu reikėtų laikyti ne pačios organizacijos įsteigimą, o ambiciją mieste sukurti elgetų kontrolės mechanizmą, atliepusį to meto europinę tendenciją gyvenvietėse riboti elgetų srautus ir reglamentuoti elgetavimą viešose erdvėse³⁴. Panašu, kad minėti XVIII a. pirmosios pusės šaltiniuose atsispindintys būdai griežtinti elgetavimo kontrolę mieste atliepė šį tikslą. Tikėtina, kad taikliai Ragauskos „savivalda“³⁵ įvardyta organizacijos forma buvo pasirinkta dėl išteklių, skirtų užtikrinti efektyvią elgetavimo kontrolę mieste, stygiaus ir policinių institutų stokos. Viešąją miesto tvarką serginčios policinės struktūros Vilniuje atsirado tik pačioje XVIII a. pabaigoje³⁶.

³¹ AVAK, p. 159.

³² Ibid., p. 168.

³³ Vilniaus elgetų organizacijos proginės rinkiminės sueigos protokolas, 1732-02-27, in: VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1v.

³⁴ D. Frick, 2013, p. 323.

³⁵ A. Ragauskas, 2007, p. 17.

³⁶ J. Gordziejew, 2008, p. 254.

Privilegijoje įrašyta elgetų organizavimo(si) tvarka, artikuliuotos atsakomybės bei pareigybės, į kurias asmenis iš savo tarpo sueigų metu deleguoti turėję patys miesto elgetos. Taip elgetos turėjo užsitikrinti organizacijos funkcionavimą. Nors Vladislovo Vazos suteiktoje privilegijoje ir apeliuota į kelis organizacijai nepriklausančius asmenis, pavyzdžiui, Magdeburgo teisei pavaldų miestietį, kurio namuose turėtų vykti organizacijos sueigos (*maią mieć gospodę u mieszczanina prawa maydeburskiego*)³⁷, vienintelis konkretus organizacijai nepriklausantis asmuo, kurio tiesioginė atsakomybė įrašyta dokumente, buvo Vilniaus parapinės arba Šv. Jono bažnyčios klebonas (*maią bydź do roku dwie mszy <...> kapłana upewniwszy u fary*)³⁸. Jis turėjęs rūpintis ir užtikrinti, kad privilegijoje ir vėliau suteiktuose papildomuose punktuose³⁹ minimos miesto elgetoms privalomos mišios parapijoje apskritai vyktų – iš pradžių nurodytos dvejys mišios per metus už gyvus ir mirusius globėjus, vėliau po dvejas kiekvieną mėnesį, dvejas progines ir ketverias gedulingas kasmet. Daugiau jokie konkretūs organizacijai nepriklausantys asmenys nei privilegijoje, nei papildomuose punktuose nebuvo niekaip įpareigoti. Veikiausiai būtent ši tiesioginė Vilniaus parapinės bažnyčios klebono atsakomybė ir leido susiklostyti glaudesniems Šv. Jono bažnyčios dvasininkų, visų pirma klebonų, santykiams su Vilniaus miesto elgetomis.

Dvasininkai XVIII a. rūpinosi ne tik sielovadinėmis ir dvasinėmis miesto elgetų reikmėmis. Visgi pradėti Šv. Jono bažnyčios dvasininkų dalyvavimo Vilniaus elgetų gyvenime XVIII a. pristatymą norėjęsi nuo tiesioginės privilegijoje įrašytos bažnyčios klebonų atsakomybės. Kad bažnyčioje elgetoms buvo laikomos mišios, visų pirma byloja tai, jog elgetos bažnyčioje turėjo savo Šv. Pranciškaus Žaizdų ir Švč. Marijos Snieginės titulo altorių. Jis neformaliai vadintas „elgetų altoriumi“ (*in altari pauperu[m]*)⁴⁰, kaip, pavyzdžiui, toje pačioje bažnyčioje buvęs Šv. Kozmo ir Damijono altorius vadintas „barzdaskučių“⁴¹. Altoriaus priklausymą būtent elgetoms liudijo ir po virš altoriaus kabojusiu Švč. Marijos Snieginės paveikslu buvusios iš stiuko pagamintos ir XIX a. kartu su altoriumi nugriautos elgetų skulptūros⁴².

Daugiau žinių apie prie altoriaus aukotas mišias pateikia Šv. Jono bažnyčios dienoraščiai bei bažnyčioje aukotų mišių sąrašai. Abiejuose dienoraščiuose tarp kitų minimos ir prie elgetų altoriaus aukotos mišios⁴³. Įdomios ir išsamios informacijos apie mišių periodiškumą suteikia bažnyčioje aukotų mišių registras. Šaltinyje esanti informacija atskleidžia, kad elgetų organizacijos privilegijoje ir vėliau patvirtintuose punktuose esančių nurodymų apie mišių aukojimą buvo daugiau ar mažiau laikomasi. Štai nuo 1735 iki 1738 m., registruojant su nedidelėmis pertraukomis, dokumente 37 kartus įrašytos

³⁷ AVAK, p. 161.

³⁸ Ibid., p. 163.

³⁹ „mszy <...> przez kapłana przy ołtarzu świętego Franciszka Seraficznego, w kościele farskim świętego Jana, w Wilnie będącym, opravowane być powinne“; *ibid.*, p. 168.

⁴⁰ Šv. Jono bažnyčioje aukotų mišių sąrašai, 1733–1776, in: VUB RS, f. 57, b. 55-5/54, l. 2v.

⁴¹ A. Kaladžinskaitė-Vičkienė, 2004, p. 111.

⁴² V. Drėma, 1997, p. 172.

⁴³ Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dienoraštis II, p. 83; Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dienoraštis I, p. 6.

aukotos mišios⁴⁴. Apie tai, kad vėlesniu laikotarpiu mišios prie altoriaus taip pat buvo laikomos, galima numanyti iš gana aktyvaus iki 1780 m. klebonavusio Adomo Ancipos dalyvavimo elgetų organizacijos gyvenime⁴⁵. Tiesa, būtina atkreipti dėmesį, kad klebonai turėdavę užtikrinti, jog mišios vyktų, tačiau nebūtinai šias aukoti. Mišias prie elgetų altoriaus aukodavo ir bažnyčios vikarai⁴⁶. Sielovadinėmis elgetų reikmėmis ir dvasiniu jų gyvenimu paparinės miesto bažnyčios dvasininkai iš tiesų rūpindavosi, taip įgyvendindami organizacijos privilegijoje ir papildomuose punktuose nustatytą savo pareigą.

II. Dalyvavimas organizacijos vidaus gyvenime

Šv. Jono bažnyčios klebonai buvo svarbūs organizacijos vidaus gyvenimo dalyviai. Apie jų dalyvavimą organizacijos sueigose sužinome iš klebono Antano Konstantino Kosakovskio rašyto bažnyčios dienoraščio ir jau minėto elgetų sueigos protokolo. Pirmajame šaltinyje klebonas gana smulkiai aprašė neeilinę rinkiminę organizacijos sueigą, išvardijo į įvairias organizacijos pareigybes išrinktus ar perrinktus elgetas ir taip toliau⁴⁷. Iš sueigos aprašymo matyti, kad joje klebonas nebuvo pasyvus dalyvis, atidarymo proga jis pasakė sveikinimo kalbą, o po įvairių klausimų svarstymo sprendė tarp pačių elgetų iškilusius nesutarimus – de ja, kokie konkrečiai nesutarimai kildavę tarp Vilniaus elgetų dienoraščio autorius nepatikslino. Antrajame šaltinyje apie klebono dalyvavimą sueigoje sužinome pačioje dokumento pradžioje – klebonas Steponas Juozapas Mašovskis, kaip svarbiausias asmuo, dokumente pateiktame sueigos svečių sąrašė įrašytas pirmasis⁴⁸. Šv. Jono bažnyčios klebono svarba organizacijai paliudijama viename iš protokolo punktų nurodant, kad elgetų organizacijos išdo skrynios negalima atverti „be klebono“, o skrynios raktai turi būti ne du, o trys – du raktus saugojo organizacijos vyresnieji, o trečią saugoti turėsiąs organizacijos raštininkas⁴⁹. Tikėtina, kad įtakos tam galėjo turėti dvejų metų senumo įvykis, kai elgetų organizacijos nariai rašytiniame skunde klebonui apkaltino vieną iš organizacijos vyresniųjų, Mikalojų Jasinskį, kad šis švaisto jos turimą⁵⁰. Buvo nutarta Jasinskį nušalinti nuo pareigų, o naują kandidatūrą turėjęs pasiūlyti ne kas kitas, o Šv. Jono bažnyčios klebonas⁵¹.

Apie Šv. Jono bažnyčios dvasininkų ryšius ir santykį su organizacija iki paskutinių jos egzistavimo metų liudija 1797 m. organizacijai priklausančio turto, veikiausiai saugoto pačioje bažnyčioje, inventorius, kurį sudarė Šv. Jono bažnyčios dvasininkas vikaras Stanislovas Koženievskis⁵². Būtent šis dokumentas suteikia žinių apie tai, kad elgetų or-

⁴⁴ Šv. Jono bažnyčioje aukotų mišių sąrašai, 1733–1776, in: VUB RS, f. 57, b. 55-5/54, l. 1r–6r, 7v–8v, 11r–13r, 17r–17v.

⁴⁵ Apie tai išsamiau – kitoje šio straipsnio dalyje.

⁴⁶ Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dienoraštis II, p. 122–123.

⁴⁷ Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dienoraštis I, p. 28.

⁴⁸ Vilniaus elgetų organizacijos proginės rinkiminės sueigos protokolas, 1732-02-27, in: VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁴⁹ Ibid., l. 1r.

⁵⁰ Elgetų organizacijos narių skundas Šv. Jono bažnyčios klebonui, 1730, in: VUB RS, f. 57, b. 55-4/6.

⁵¹ Sprendimas elgetų byloje dėl organizacijos turto švaistymo, 1730-03-07, in: VUB RS, f. 57, b. 55-4/7, l. 4r.

⁵² Vilniaus elgetų organizacijos turto inventorius, 1797-12-10, in: VUB RS, f. 57, b. 55-4/9.

ganizacija likviduota pačioje XVIII a. pabaigoje – tarp 1797 m. ir 1799 m. Organizacijos išformavimą lėmė pasikeitęs elgetavimo mieste teisinis reglamentavimas ir generalinės špitolės Lukiškėse, kurios statyboms bei įrengimui buvo rekvizuotas ir organizacijos turtas⁵³, atidarymas 1799 m. birželį⁵⁴.

XVIII a. pirmos pusės šaltiniai byloja apie kokybiškai naują, organizacijos privilegijoje ir papildomuose punktuose niekaip nereglamentuotą Vilniaus parapiinės bažnyčios klebono ir miesto elgetų organizacijos santykį – klebonas tapo jos vidaus gyvenimo dalyviu.

III. Galimybė disponuoti turtu ir teisiškai atstovauti organizacijai

1636 m. privilegijoje nurodytos elgetų organizacijos išdo kaupimo gairės. Visi miesto elgetos kas keturias savaites turėjusių vykti sueigų metu privalėdavo organizacijai sumokėti po auksiną⁵⁵. Žinoma apie kitas XVIII a. funkcionavusias, privilegijos tekste neaprašytas organizacijos turto gausinimo priemones – viešose vietose buvusias aukojimo skryneles⁵⁶. Organizacija aprūpindavo Šv. Jono bažnyčioje stovėjusį Šv. Pranciškaus Žaidžų ir Švč. Marijos Snieginės altorių reikmenimis mišių aukojimui. Už smilkalus mišioms ir aliejų lempoms mokėta iš organizacijos išdo pinigų⁵⁷, taip pat iš išdo pinigų organizacija pirkdavusi alų ir degtinę sueigoms⁵⁸. Veikiausiai organizacijos turtas buvo naudojamas ir kitoms bendruomenės reikmėms, pavyzdžiui, narių laidotuvėms. Daugiau išsamių žinių apie elgetų organizacijos finansus atskleistų jos pajamų ir išlaidų registras⁵⁹. Deja, kol kas nėra žinoma, ar nors vienas toks šaltinis apskritai išliko.

Panašu, kad organizacijos narių galimybės disponuoti išdo pinigais buvo gana ribotos. Visos elgetų organizacijos išlaidos turėjo būti koordinuotos. Tai numatyta organizacijos privilegijoje – dokumente nurodyta, kad išdo skrynios raktai turėsią būti du, abu patikėti skirtingiems asmenims⁶⁰. Tiesa, jau minėtas 1730 m. organizacijos narių bylinėjimasis dėl turto švaistymo atskleidžia, kad skirtingi raktai ne visada apsaugodavo organizacijos išdo skrynios turinį nuo piktnaudžiavimo. Du elgetos apkaltino organizacijos vyresnįjį Mikalojų Jasinskį neteisėtai naudojus organizacijos turtą. Bylinėjantis išvardyti keli atvejai, kai Jasinskis pasisavino organizacijos pinigus. Jasinskio nusavintos sumos varijavo nuo 15 grašių⁶¹ iki 64 auksinų 7 grašių⁶². Bylinėjantis atkreiptas dėmesys, kad pinigai buvo nusavinti, nes Jasinskis sugebėjęs priėti prie išdo skrynios pats vienas, be kitų vyresniųjų priežiūros⁶³.

⁵³ Vilniaus mieste buvusių fundacijų vargšams, neįgaliesiems ir elgetoms sąrašas, esantis Lietuvos špitolių komisijos protokolų knygoje, 1800-06-26, in: Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 390, ap. 135, b. 4, l. 99v.

⁵⁴ M. Jakulis, 2019, p. 288.

⁵⁵ AVAK, p. 163.

⁵⁶ Vilniaus elgetų organizacijos proginės rinkiminės sueigos protokolas, 1732-02-27, in: VUB RS, f. 57, b. 55-4/8, l. 1r.

⁵⁷ Sprendimas elgetų byloje dėl organizacijos turto švaistymo, 1730-03-07, VUB RS, f. 57, v. 55-4/7, l. 1r.

⁵⁸ Ibid., l. 1r.

⁵⁹ Tokį egzistavus liudija registro paminėjimai net keliuose XVIII a. šaltiniuose. Ibid., l. 1r.

⁶⁰ AVAK, p. 162.

⁶¹ Sprendimas elgetų byloje dėl organizacijos turto švaistymo, 1730-03-07, VUB RS, f. 57, v. 55-4/7, l. 1r.

⁶² Ibid., l. 1v.

⁶³ Ibid., l. 1v.

Jau minėta, kad 1732 m. patys elgetos nutarė organizacijos išdo skrynios neatverti be Šv. Jono bažnyčios klebono priežiūros. Taip visų pirma buvo stengiamasi užkirsti kelią panašioms incidentams ir vagystėms, kokią padarė Jasinskis. Tikėtina, kad būtent šis sprendimas ir sudarė prielaidą klebonams disponuoti elgetų organizacijos turtu ir jį netgi gausinti. Tuo metu paparinėje bažnyčioje klebonavo Steponas Juozapas Mašovskis. Visgi daugiausia informacijos apie klebonų disponavimą organizacijos turtu teikia klebono Ancipos palikti dokumentai. Apie jo finansinę veiklą liudija gausus paties klebono raštų ar su jo veikla susijusių šaltinių blokas – korespondencija⁶⁴, skolų rašteliai ir obligacijos⁶⁵, pakvitavimai⁶⁶, bylinėjimosi dėl turto⁶⁷ dokumentai. Esant galimybei dvasininkas pamėgino pagausinti ir elgetų organizacijos turtą. Štai viename iš savo testamentų klebonas mini, kad iš 5 300 auksinų, priklausančių elgetų organizacijai, įkeisti už obligacijas 2 200 auksinų saugomi pas Upytės seniūną Puzyną, 2 000 pas Gardino seniūną Stanievskį, o 500 pas poną Juozapą Koščicą. Pasak Ancipos – „ta [5 300 auksinų] suma buvo surinkta Dievo malonės ir mano pastangų dėka, prieš trisdešimt penkerius metus tie vargšai neturėjo nė tūkstančio“⁶⁸.

Išlikusios kelios bylos liudija apie elgetoms atstovavusio klebono Ancipos bylinėjimąsi su pasauliečiais dėl elgetų organizacijai priklausiusio turto, kurio skolininkai nenorėjo grąžinti tikriesiems savininkams⁶⁹. Vienos bylos atveju, bandant susigrąžinti organizacijos turtą iš skolininkės Marijos Stanievskos Klimanskos, net du kartus bylinėtis į Gardino žemės teismą vyko ne pats klebonas, o organizacijos nariai. Pirmą sykį į Gardiną kartu keliavo elgetos Stanislovas Kotkovskis ir Antanas Kasperovičius⁷⁰, už kelių mėnesių – Antanas Pacevičius ir Jonas Hrincevičius⁷¹. Abu kartus Ancipa keliaujantiems organizacijos nariams suteikė atestacijos raštą, kuriuo patvirtino, kad šie elgetos yra „tikri“, iš tiesų vyksta bylinėtis su Klimanska ir kad jie tiek kelionės metu, tiek atvykę į Gardiną gali teisėtai rinkti išmaldą sau pragyvenimui. Galima tik spėlioti, ar ir kiek įtakos tam, kad bylinėtis vyko ne pats klebonas, o elgetų organizacijos nariai, galėjo turėti Ancipos sveikata. Net keliuose testamentuose klebonas atkreipia dėmesį į su kojomis susijusias sveikatos problemas (*prócz w nogach defektu*)⁷².

⁶⁴ Laiškas klebonui Ancipai, kuriame prašoma paskolinti kelias statines rugių, 1770-04-14, in: VUB RS, f. 57, b. 55-5/185.

⁶⁵ Pavyzdžiui, Benedikto Oganovskio skolos raštelis klebonui Ancipai, 1768, in: VUB RS, f. 57, b. 55-3/41; Ignaco Horodensio skolos raštelis klebonui Ancipai dėl elgetų organizacijai priklausiančių 200 auksinų, 1768-10-08, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/23.

⁶⁶ Pavyzdžiui, pakvitavimas dėl skolų išmokėjimo Koščicų eksdivizoriams, 1774-09-19, in: VUB RS, f. 57, b. 3/61.

⁶⁷ Pavyzdžiui, bylinėjimosi dėl elgetų organizacijos turto su Marija Stanievka Klimanska dokumentai: 1771-08-25, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/207; 1771-12-03, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/203; 1772-03-30, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/206; 1772-05-17, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/205; šaukimas į teismą Kristupui ir Marijonai Puzinoms klebono Ancipos, kaip elgetų organizacijos globėjo, reikalavimu, 1780-02-29, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/242.

⁶⁸ Klebono Ancipos testamentas, 1769-04-30, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/191, l. 2v.

⁶⁹ Žr. išnašą Nr. 27.

⁷⁰ Klebono Ancipos atestacijos raštas į Gardiną bylinėtis vykstantiems elgetoms, 1778-06-29, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/200.

⁷¹ Klebono Ancipos atestacijos raštas į Gardiną bylinėtis vykstantiems elgetoms, 1776-09-16, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/201.

⁷² Klebono Ancipos testamentas, 1774-02-04, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/195, l. 1r.

Vilniaus elgetoms suteiktoje privilegijoje ar jos vėlesniuose patvirtinimuose Šv. Jono bažnyčios dvasininkų galimybės disponuoti elgetų organizacijos turtu nebuvo niekaip aprašytos. Klebonui nebuvo suteikta prieiga prie organizacijos išdo, tačiau taip pat nebuvo nustatyti jokie apribojimai. Susiklosčiusias galimybes paprinės bažnyčios klebonams gausinti, skolinti elgetų organizacijos turtą ar dėl jo bylinėtis puikiai iliustruoja klebono Ancipos atvejis.

IV. Asmeniniai ryšiai ir globėjiškas santykis su elgetomis

Galiausiai Šv. Jono bažnyčios dvasininkų svarbą ir jų, kaip Vilniaus elgetų ir jų organizacijos globėjų, vaidmenį liudija asmeniniai dvasininkų santykiai su elgetomis. Vos pradėjusį tarnystę Šv. Jono bažnyčioje kleboną Kosakovskį pasveikino elgetos ir jam padovanojo kepalą duonos bei tris dideles žuvis⁷³. Pats klebonas tokiu gestu apsidžiaugė, jį pradžiugino, kad pirmieji naujose pareigose jį pasveikino būtent elgetos, „tarsi pats Kristus būtų buvęs tarp jų“⁷⁴. Elgetų dovana tarnystę pradėjusiam klebonui liudija kelis reikšmingus dalykus. Visų pirma – veikiausiai elgetos suvokė asmeninio ryšio su klebonu reikšmę. Tikėtina, kad patiems elgetoms galėjo būti svarbu palaikyti santykį su savo globėjais, šiuo atveju – įsiteikti naujajam. Antra – šis epizodas iliustruoja miesto elgetų santykį su paprinės bažnyčios klebonu ar klebonais, bažnyčioje tarnavusiais prieš Kosakovskį XVIII a. pradžioje. Kosakovskį 1721 m. elgetos pasveikino ir Velykų proga – padovanojo šiam porą auksinų⁷⁵. Kitų metų Didžiojo Ketvirtadienio proga klebonas Kosakovskis kartu su Šv. Jono bažnyčios vikaru pasikvietė vakarienės tris elgetas⁷⁶. Tiesa, prisistatė net šeši, o po vakarienės visiems susirinkusiems elgetoms klebonas padovanojo po šeštoką.

1 lentelė. Klebono Adomo Ancipos užrašymai elgetoms skirtinguose testamentuose⁷⁷

Testamento sudarymo data	Elgetoms užrašomi pinigai
1766-12-15	140 auksinų elgetų organizacijai; laidotuvių metu – po šeštoką elgetoms padalinti
1769-04-30	100 auksinų elgetų organizacijai (dar 100 – Rudaminos špitolės vargšams); laidotuvių metu – po šeštoką elgetoms padalinti
1770-03-10	200 auksinų elgetų organizacijai
1773-05-22	200 auksinų elgetų organizacijai
1774-02-04	200 auksinų elgetų organizacijai
1774-12-12	200 auksinų elgetų organizacijai
1776-11-20	30 raudonųjų auksinų laidotuvių metu išdalinti elgetoms
1780-09-12	200 auksinų laidotuvių metu išdalinti elgtoms

⁷³ Vilniaus Šv. Jono bažnyčios dienoraštis I, p. 2.

⁷⁴ Ibid., p. 2.

⁷⁵ Ibid., p. 6.

⁷⁶ Ibid., p. 35.

⁷⁷ Žr. išnašą Nr. 19.

Globėjišką santykį su elgetomis liudija net aštuoni klebono Ancipos sudaryti testamentai⁷⁸. Panašu, kad klebonas jautė poreikį kas kelerius metus testamentus atnaujinti. Didžiojoje šių testamentų dalyje – net keturiuose – klebonas rašo paliekąs „Šv. Jono bažnyčioje savo altorių turintiems elgetoms“ po 200 auksinų, saugomų pas poną Ignacą Horodenski. Viename testamente jis padalina pas poną Horodenski saugomus 200 auksinų per pusę – po 100 elgetų organizacijai ir Rudaminos, kurios parapija taip pat rūpinosi Šv. Jono bažnyčios klebonas, špitolės elgetoms⁷⁹, dar viename testamente – elgetoms palieka ne 200, o 140 auksinų⁸⁰. Labai įdomus yra priešpaskutinis Ancipos testamentas, kuriame klebonas iš asmeninių lėšų elgetų organizacijai nutarė nieko nebepalikti, tik pačių laidotuvių metu nurodė elgetoms išdalinti trisdešimt raudonųjų auksinų, nes, esą, daugiau neturėjo⁸¹. Galima tik spėlioti, ar tam įtakos galėjo turėti pasikeitę klebono santykiai su elgetomis, ar, pavyzdžiui, pasikeitusi jo finansinė padėtis, dėl kurios jis iš tiesų nebegalėjo palikti tiek auksinų elgetoms, kiek norėjo palikti anksčiau. Visgi paskutiniame, 1780 m. sudarytame testamente klebonas nurodo, kad pas jau velionį poną Horodenski saugoti 200 auksinų turi būti išdalinti elgetoms⁸². Verta atkreipti dėmesį į tai, kad, nors minima ankstesniuose testamentuose įrašyta suma, ji nebėra paliekama elgetų organizacijai – ši paskutiniame testamente apskritai nebefigūruoja. Tiesa, net jei 1776 m. testamente pakeistas palikimas elgetoms ir byloja apie pašlijusius santykius su organizacija, Ancipa ir toliau atliko jos globėjo pareigas – tai liudija jau minėti atestaciniai raštai į Gardiną dėl turto bylinėtis vykstantiems elgetoms, vienas iš jų parašytas dvejis metais vėliau nei minėtas testamentas – 1778-aisiais⁸³.

Apie asmeninius XVIII a. Šv. Jono bažnyčios dvasininkų – visų pirma klebonų – ir Vilniaus elgetų santykius žinoma nedaug, daugiausia informacijos išliko apie pirmoje amžiaus pusėje klebonavusio Kosakovskio ir antroje pusėje klebonavusio Ancipos iniciatyvas. Ankstesniuose poskyriuose minėtas klebono Mašovskio dalyvavimas elgetų organizacijos veikloje, tačiau nepavyko rasti informacijos apie organizacijos veiklos ribas peržengiantį, asmenišką klebono Mašovskio santykį su elgetomis. Reikšminga yra tai, kad asmeninę iniciatyvą rūpinantis elgetomis tarpusavio santykiuose rodydavo ne tik klebonas, bet ir patys elgetos – ryšys buvo abipusis. Parapinės miesto bažnyčios dvasininkai globojo Vilniaus elgetas, o elgetos atitinkamai siekė palaikyti gerus santykius su savo globėjais.

V. Dvasininkų funkcijų elgetų organizacijos gyvenime susiklostymo prielaidos

Vilniaus elgetoms suteiktos privilegijos įgyvendinimui reikšmingos įtakos galėjo turėti tai, kaip XVIII a. miesto gyventojai suprato skurdą, labdarą ir kokio masto problema

⁷⁸ Žr. 1 lentelę.

⁷⁹ Klebono Ancipos testamentas, 1769-04-30, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/191, l. 2v.

⁸⁰ Klebono Ancipos testamentas, 1766-12-15, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/190, l. 2v.

⁸¹ Klebono Ancipos testamentas, 1776-11-20, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/197, l. 1r.

⁸² Klebono Ancipos 1780 m. testamento nuorašas, 1780-11-06, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/199, l. 6v.

⁸³ Klebono Ancipos atestacijos raštas į Gardiną bylinėtis vykstantiems elgetoms, 1778-09-16, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/201.

laikė elgetavimą. Bandydamas įvertinti elgetų organizacijos pobūdį Ragauskas teisingai pažymėjo, kad bažnytines brolijas ar miestiečių cechus elgetų organizacija primena tik iš pirmo žvilgsnio ir ją pavadino „specifiniu socialiniu dariniu“⁸⁴. Pastebėjimas, kad organizacija atkartoja ar mėgdžioja kitas miestietiškas struktūras, tačiau savo esme nuo jų skiriasi, yra svarbus ir kalbant apie parapinės Vilniaus bažnyčios dvasininkų vaidmenį miesto elgetų gyvenime bei įtaką elgetų organizacijai.

Organizacijos egzistavimo faktas visų pirma buvo pastangų sukurti unikalų Vilniaus kontekste elgetų kontrolės mechanizmą rezultatas, tačiau šiame straipsnyje aptariami organizacijos veikimo aspektai primena kitų miesto labdarinių institucijų funkcionavimą. Kalbant vien apie Vilniuje veikusias špitoles reikia pažymėti, kad jos buvo skirtingo pobūdžio⁸⁵, tad ir špitolių administratorių ar provizorių atsakomybė skirtingose institucijose varijavo. Visgi didesnei daliai špitolių būdingos veiklos gairės buvo rūpestis globotinių sielovada⁸⁶, globa⁸⁷ bei ūkio (ir finansų) priežiūra⁸⁸. Anksčiau šiame straipsnyje aptartos parapinės Vilniaus bažnyčios dvasininkų, visų pirma – klebonų, veiklos sferos šiuos dėmenis atliepia. Jei Šv. Jono bažnyčios klebono atsakomybės įvardijimas Vilniaus elgetoms suteiktoje privilegijoje ir galėjo tapti akstinu susiklostyti glaudiems miesto elgetų ir parapinės bažnyčios dvasininkų santykiams, tikėtina, kad konkrečių klebono funkcijų organizacijoje nusistovėjimui įtakos turėti galėjo ir aplinkoje regimi kitų Katalikų bažnyčiai pavaldžių karitatyvinių institucijų pavyzdžiai bei parapijos, kaip krikščioniškos bendruomenės centro, vaidmuo. 1636 m. privilegijoje elgetoms suteikta organizacinė autonomija, o pats dokumentas buvo iš dalies orientuotas į skirtingų konfesijų elgetaujančius asmenis⁸⁹. Visgi aptariamojo laikotarpio Vilniaus visuomenės požiūris į skurdą ne tik kaip į socialinę problemą, bet ir kaip į religiniam gyvenimui svarbią, integralią Dievo nustatytos pasaulio tvarkos dalį, ir su vargstančiųjų maldomis sietos išganymo viltys lėmė, kad organizacijos veikla ir pati organizacija „susisiejo“ su parapine miesto bažnyčia. Per klebono asmenį susiklosčiusį prisirišimą prie bažnyčios ilgainiui ėmė liudyti ir organizacijai prilipę įvairūs epitetai bei pavadinimai – prie altoriaus Šv. Jono bažnyčioje esantys elgetos⁹⁰, prie parapinės Šv. Jono bažnyčios esanti elgetų arba Gailestingumo brolija⁹¹ ar tiesiog Šv. Jono bažnyčios elgetos⁹².

Tiek organizacijos pobūdis, tiek jai įvardyti savu metu pasitelkti epitetai (brolija, cechas⁹³), galiausiai tiek ir laikui bėgant susiklostęs dvasininkų vaidmuo miesto elgetų gy-

⁸⁴ A. Ragauskas, 2007, p. 21.

⁸⁵ Pavyzdžiui, vien Vilniuje veikusios bonifratrų, rokitų ir šaričių špitolės atliko ligoninių, o ne prieglaudos funkciją; M. Jakulis, 2019, p. 199.

⁸⁶ Ibid., p. 255.

⁸⁷ Ibid., p. 146.

⁸⁸ Ibid., p. 142–143.

⁸⁹ D. Frick, 2013, p. 325.

⁹⁰ Klebono Ancipos testamentas, 1774-02-04, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/195, l. 3r.

⁹¹ Civilinės karinės komisijos iniciatyva surinkti duomenys apie Vilniaus karitatyvines institucijas, 1790, in: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 43, b. 3641, l. 9v.

⁹² Įspėjimo raštas Marijai Stanievskai Klimanskai dėl skolos elgetų organizacijai negražinimo, 1772-03-30, in: VUB RS, f. 57, b. 55-2/206, l. 2r.

⁹³ Nors toks apibūdinimas yra gana retas, visgi elgetų organizacija keliuose XVIII a. šaltiniuose vadinama cechu, pavyzdžiui: *rekomendowany z cechu Dziadowskiego*; Bonifratrų špitolėje gydytų asmenų registras, 1709-11-09–1748-05-26, in: VUB RS, f. 5, b. F-32428, l. 91r.

venime rodo, kad bandant įgyvendinti privilegijos elgetoms nuostatas buvo adaptuojami kitų, miesto gyventojams pažįstamų institucijų veiklos elementai. Galima numanyti, kad dalį organizacijos funkcionavimo aspektų padiktavo ankstyvųjų naujųjų laikų Vilniaus realybė, miestiečiams pažįstamos institucijos, taip pat vyravęs skurdo ir labdaros suvokimas. Tai atspindi ir špitolės administratoriaus vaidmenį primenantis Šv. Jono bažnyčios dvasininkų vaidmuo miesto elgetų gyvenime.

Išvados

Vilniaus elgetų organizacijos privilegijoje paprinės Vilniaus bažnyčios klebonas buvo vienintelis konkrečiai įvardytas asmuo, kuriam buvo priskirta konkreti atsakomybė. Tai galėjo būti vienas iš veiksnių, lėmusių intensyvesnę ir glaudesnę Šv. Jono bažnyčios klebono ryšį su elgetų organizacija ir Vilniaus elgetomis apskritai bei susiklosčiusią klebono kaip organizacijos globėjo ir administratoriaus funkciją. Šv. Jono bažnyčios dienoraščių ir su elgetų organizacijos veikla susijusių šaltinių analizė parodė, kad nors privilegijoje minimas būtent klebonas, stiprėjantis organizacijos prisirišimas prie paprinės bažnyčios lėmė, jog elgetų gyvenime figūravo ir kiti Šv. Jono bažnyčios dvasininkai, t. y. vikarai, kurie aukodavo mišias prie elgetų altoriaus, vakarieniavo kartu su klebonu ir elgetomis, registravo organizacijos turtą.

Su Šv. Jono bažnyčia ir Vilniaus elgetų organizacija savo turiniu ar sudarymo aplinkybėmis susijusių šaltinių analizė parodė, kad Šv. Jono bažnyčios dvasininkų, visų pirma – klebonų – įtaka miesto elgetoms ir jų organizacijai, be mišių aukojimo, pastebimiausiai reiškėsi trijose kitose sferose. Tai – 1) dalyvavimas organizacijos vidaus gyvenime; 2) galimybė disponuoti organizacijos turtu ir jai atstovauti bylinėjantis; 3) asmeniniai dvasininkų ir elgetų tarpusavio santykiai. Tikėtina, kad Vilniaus parapijos klebono įtaka bei svarba miesto elgetoms pasireiškėdavo ir kitose sferose. Deja, šaltiniai, su kuriais šio straipsnio autorė yra susipažinusi, to neatskleidžia. Galima numanyti, kad paprinėje bažnyčioje tarnavusių dvasininkų veiklos prioritetai, kalbant apie santykį su elgetomis ir elgetų organizacija, galėjo skirtis.

Paraprinės Vilniaus bažnyčios dvasininkų reikšmės Vilniaus elgetoms ir santykio su jais XVIII a. tyrimas atskleidė, kad būdai, kuriais pasireiškė dvasininkų autoritetas elgetų atžvilgiu, primena kitų mieste veikusių karitatyvinių institucijų administratorių ir provizorių atsakomybės bei funkcijų reiškimosi būdus. Nors Vilniaus elgetoms suteiktoje privilegijoje ar ją papildančiuose punktuose šie panašumai ir neaprašyti, o organizacija turėjusi funkcionuoti iš dalies autonomiškai, be bažnytinės priežiūros, mieste veikusių labdaros organizacijų pavyzdžiai, atliepantis to meto reikalavimus skurdo ir labdaros suvokimas lėmė kitų karitatyvinių struktūrų elementų adaptavimą įgyvendinant privilegijos nuostatus.

Bibliografija

- Balevičius Z., 1962 – Zigmantas Balevičius, „Vilniaus ubagų cechasis“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1962, Nr. 5, p. 44–45.
- Drėma V., 1997 – Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997.
- Frick D., 2013 – David Frick, *Kith, Kin, and Neighbors: Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca and London, 2013.
- Geremek B., 1779 – Bronisław Geremek, *Poverty. A History*, Cambridge, 1997.
- Gordziejew J., 2008 – Jerzy Gordziejew, „Civilinės karinės tvarkos komisijos“, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, 2008, p. 254–263.
- Jakulis M., 2019 – Martynas Jakulis, *Špitolės Vilniuje: labdara, gydymas ir skurdas XVI–XVII a.*, Vilnius, 2019.
- Jurginis J., V. Merkys, A. Tautavičius, 1968 – Juozas Jurginis, Vytautas Merkys, Adolfas Tautavičius, *Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos*, Vilnius, 1968.
- Jütte R., 1994 – Robert Jütte, *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*, Cambridge, 1994.
- Kaladžinskaitė-Vičkienė A., 2004 – Auksė Kaladžinskaitė-Vičkienė, „XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechais ir jų altoriais“, in: *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis*, 2004, p. 89–113.
- Kasabuła T., 2002 – Tadeusz Kasabuła, „Cech ubogich czyli Bractwo Miłosierdzia w Wilnie“, in: *Studia Teologiczne*, Nr. 20, p. 363–375.
- Kirkoras A. H., 1991 – Adomas Honoris Kirkoras, *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, Vilnius, 1991.
- Kraševskis J. I., 2020 – Juzefas Ignacas Kraševskis, *Vilnius nuo jo pradžios iki 1750 metų*, t. III, Vilnius, 2020.
- Kurczewski J., 1912 – Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie: od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno, 1912.
- Ragauskas A., 2007 – Aivas Ragauskas, „Iš Vilniaus miesto socialinio žemėlapių XVII a. pirmojoje pusėje–XVIII a.: elgetų organizacijos pobūdis“, in: *Istorija*, t. 67, 2007, p. 15–23.